

Referat fra møtet
11. tenningskomiteen
fredag
8. sept. 1939

Møte i utenriks- og konstitusjonskomiteen
fredag den 8. september 1939 kl. 17.30.

Møtet ledes av formannen : Hambro.

Formannen: Det var statsministeren som i middags bad om at vi skulde få dette møte i komiteen for at der kunde gis oss en meddelelse om våre eksportforhold.

2

Statsråd Koht: Regjeringa har ynskt å gjeva utanriksnemnda kunnskap um dei vedtaka som Regjeringa for sin part har gjort um utførselsforbod. Nemnda veit at den 26. august vart det ferda ut eit ålment utførselsforbod for Noreg likevel soleis at ei rekkje med varor den gongen vart sette upp på ei friliste, soleis at for dei varone trong ein ikkje søkja lisens. Men for alle varor som ikkje var serskild nemnde skulde ein søkja um lisens for utførsel.

Regjeringa er no einig um at den friliste skal vi stryka og soleis gjera utførselsforbodet heilt ålment, på den måten at for alle varor må ein søkja um lisens for utførsel.

Grunnen til at Regjeringa har gjort dette vedtaket, ligg i det at krigen er komen etter denne resolusjonen av 26. august. Krigen har skapt nye vilkår, og det som må vera ei hovudsak for Noreg i dette, det er at vi på det økonomiske området steller oss soleis at vi med full sanning kann segja at vi fører ein fullkomen nøytralitetspolitikk. Då gjeld det millom anna um det utførselsforbodet vi har, råkar alle partar likt, soleis at ingen kann segja at det er gjort noko slag av misgun, og det når vi best, meiner Regjeringa, når vi gjennomfører utførselsforbodet heilt ålment. Då er vi heilt uklenderlege til alle sidor, ingen kann ha noko å segja på oss då.

Det som serleg har ført til at Regjeringa no er einig um å gjennomføra dette utførselsforbodet på denne måten som eg her har nemnt, det er ting som har hendt, og som er meir enn vanleg løynlege, so eg må serskilt streka sterkt under det, at det eg no segjer, må ikkje koma utanfor desse veggene. Vi har i Regjeringa syrgt for at so få som mogleg har greie

på det, særskilt då i mit departement, som arbeider med desse sakane. Vi har syrgt for at det skal bli so lite råd som mogleg til at noko kann leka ut, før di vi tenkjer oss i det minste som mogleg, at um noko kjem ut um dette, vilde det vera fårleg for landet vårt.

3a

Det som har hendt, og som eg vil nemna, det er det at den britiske regjeringa for tre dagar sidan sende til den norske eit framlegg til skriven avtale um den norske utførselshandelen - ikkje berre um utførselshandelen, men um innførsla òg, soleis at det var heile den norske utanriks-handelen denne avtalen skulde gjelda, og den britiske regjeringa sette upp i dette utkastet til avtale at Boreg skulde slå fast maksimalkvoter for ei lang rekkje av alle dei viktigaste utførselsvarone våre til alle land i Europa, og den britiske regjeringa ville ha dette gjennomført på den måten at for kvar einaste månad skulde vi ikkje føra ut meir enn tolvteparten av desse kvotene, so det vart jant skift ut på heile året. Det vart sagt tydeleg frå at dette var med tanke på å leggja økonomisk trykk på Tyskland.

Då dette framlegget kom til meg, sa eg sjølvsagt til den britiske sendemannen, at det kunde ikkje vera noko som den norske regjeringa eller ein nøytral stat kunde ha noko med, å leggja trykk på Tyskland, men at vi på vår side hadde sett oss fyre at vi vilde halda uppe ein normal handel til alle sidor so vidt råd var. Og det må eg då nemna at i dette engelske oppsettet til avtale var det teke inn det at vi skulde kunna halda uppe just vår normale utførsel til Tyskland. Men som eg her har nemnt, meiner Regjeringa at vi ikkje bør ha ein slik avtale med England. Vi meiner at når vi gjennomfører våre reglar soleis som dei gjeld etter clearingavtalen og soleis som vi kann praktisera dei, med åi ent utførselsforbod, skulde det vera alt det som England med nokon rett kunde krevja av oss. Og det kann vi då gjeva melding um til England. Skulde vi derimot gjera det som England har sett upp, og taka utførselsforbod og halda kvoter for ei rekkje med varor som England har gjeve oss særskilt liste på, vilde Tyskland med full rett kunna segja at dette var brot på vår nøytralitetsplikt, og det har Tyskland sagt frå um, at bryt vi dei pliktane som dei i Tyskland i det minste meiner at vi etter nøytraliteten vår har, vil dei ha rett til all slags mottiltak frå si side. Og for min part reknar eg med at um nokon av partane i krigen skulde ha noko å segja på vår måte å gjennomføra nøytraliteten på, so vilde vi få slike mottiltak. På engelsk side vilde dei mot-

3 b.

tiltak visseleg bli av økonomisk slag, soleis at dei vilde stengja for tilførsla til vårt land so langt dei har makt til. Frå tysk side måtte slike mottiltak bli av heilt anna slag. Etter mitt skyn trur eg at det Tyskland vilde gripa til, var å hindra tilførsel til vårt land med makt, med torpedering av våre skutor, og då har vi vågnaden med ein gong for å koma inn i krigen. Difor er det eg meiner det er so viktig at vi her står heilt uklanderlege, at ingen kann ha noko å segja på oss, og difor er det vi i Regjeringa har meint at vi burde taka dette ålmenne utførselsforbodet og taka det no med ein gong, fyrr vi enno har gjeve noko svar til England; so har vi til den sida dette å visa til, og andsynes Tyskland har vi å visa til at vi går just fram på den måten Tyskland òg har ynskt; berre held uppe den normale handelen.

Dermed har eg gjeve bakgrunnen for det som Regjeringa no vil setja i verk, dette ålmenne utførselsforbodet, og det har Regjeringa ynskt at utanriksnemnda skulde ha greie på, og eg understrekar på nytt at eg reknar med at alt dette må vera heilt løynt, for skulde dei i Tyskland få greie på dette, vilde dei snart kunna finna ut at vi ikkje var nøytrale, just for di dette har samanheng med engelske krav, og eg meiner at vi bør for vår eigen skuld dessutan halda uppe, um ein vil, den statsrettlege forma, at desse ting vi her gjer, gjer vi før vår eiga skuld og ikkje etter forhandlingar og avtale med England.

Eg trur eg dermed har sagt det eg bør segja um denne sak - eg veit ikkje um statsministeren har noko å leggja til, eller um det er noko eg skulde ha kome til å springa over i den tankeføring det her er tale um.

4

Statsminister Nygaardsvold: Det er et spørsmål vi har drøftet meget i Regjeringen. Forholdet er jo det at vi på et tidlig tidspunkt av forskjellige grunner gikk til et eksportforbud. Sverige har ikke, såvidt mig bekjent, ennå satt ut i livet et sådant eksportforbud, -

Statsråd Koht: Ikkje soleis som vi.

St.m. Nygaardsvold: - de har det vel på enkelte ting - men med bakgrunn i det som er bakgrunnen for oss, vil, såvidt jeg vet, Sverige imorgen eller kanskje enda idag ut-

ferdige det samme eksportforbud.

Selvfølgelig kan det sies - jeg er opmerksom på det - at da man utferdiget eksportforbud, burde man vært opmerksom på denne sak og ikke hatt en friliste, det er så. Men da vi den gang utferdiget det, var det ut fra det synspunkt at eksportforbudet skulde tjene de indre interesser, slik at vi ikke i forhånd, før krigens vanskeligheter opstod, allerede hadde tappet ut av landet endel varer vi absolutt måtte ha, både ferdige varer og råstoffer, mens andre varer som det var nok av og som vi nu eksporterer, kis og fisk o.s.v., som det ingen fare var med, behøvet vi ikke ennu å legge hindringer i veien for.

Det er klart at med et alment eksportforbud, hvor - ter der skal søkes om lisens for alle sorter varer, vil det bli vanskeligheter for eksportørene, og det vil bli meget arbeide for administrasjonen. Men slik som stillingen er nu, er jeg også enig i at vi må gå frem på denne vis og ta de vanskeligheter som følger med å føre en sådan - jeg kan si det - inngående kontroll med vår eksporthandel.

5

Statsråd Koht: Eg vil få lov til å leggja attåt her berre nokre faktiske opplysningar um dei utførselsforbud som er ferda ut i Danmark og Sverige. Vi valde hjå oss den form å gjeva eit ålment utførselsforbud, og so tok vi undan visse varor. Vi meinte det var tryggare på den måten, so vi ikkje kom til å sleppa utførsla fri for slike varor som v' ikkje då tenkte på, men som kunde vera viktige. Både i Danmark og i Sverige har dei valt ei anna form og har fastsett utførselsforbud for varor gjenom ei opprekning. I Danmark vart det gjort den 24.august, i Sverige 27.august, og det er lange listor som soleis er sette upp. Det nye som kjem til i Sverige i dag, etter den melding eg har fått derfrå, det er at dei tek med dei store utførselsvarone sine, stapelartiklane, d.v.s. for Sverige: jarn, tre papir, - alt slikt kjem no med attåt alt det dei har i fyrevegen, som fyller 5 maskinskrevne sidor i dette dokumentet eg har fått.

Joh.Ludw.Mowinckel: Er Kiruna-malmen med ?

Statsråd Koht: Den kjem med i dag.

6

Formannen: Jeg takk utenriksministeren og statsmini-

steren for de opplysninger de har gitt.

Jeg vil gjerne spørre om en ting: Vet utenriksministeren om et slikt forslag som det han nevnte fra England, og som det jo i realiteten er uhørt å by noen selvstendig stat, også er kommet til Sverige, Danmark, Finland, Holland og Belgien ?

7

Statsråd Koht: Det kom til Danmark samstundes med at det kom til Norge, 5. september. Til Sverige kom det i går, 7. september. Om dei andre landa veit eg ingen ting, men sidan eg ingen ting har høyrte frå Finland, torer eg vel gå ut frå at det i det minste endå ikkje har kome dit. Det var i går kveld at det vart sendt over til den svenske regjeringa.

8

Formannen: Jeg takker. Jeg mener det vil være naturlig og være en styrke for disse land at de besvarer en slik henvendelse på samme måte.

Statsråd Koht: Det er avtalen.

Formannen : - Og at hvis man så også har med Nederland og Belgien, så må man jo huske på at disse land betyr så meget, at hvis de står sammen og viser nogen grad av verdig bestemtethet, kan den slags utålelige aksjoner fra Englands side ikke gjennomføres, dertil er det altfor farlig. Det bare gjelder at ingen viser eftergivenhet her, som vil betegne en hel utglidning. Og jeg vil føie til, at jeg håber, og jeg går ut fra, at vår sendemann i De forenede stater blir holdt å jour med disse ting, idet jeg under denne krig tillegger det en kolossal vekt at de neutrale stater i Europa søker å orientere sig sammen med Amerika, og med den styrke det gir, protestere mot ethvert overgrep som i realiteten vil tvinge dem inn i en krig, økonomisk eller militært.

At Regjeringen går til å etablere et almindelig eksportforbud overensstemmende med hvad Sverige nu gjør, er formodentlig riktig. Det er jo umulig for oss som ikke har den fulle oversikt, og heller ikke kjenner ordlyden av de dokumenter som er avgitt, å bedømme det helt ut. Men vi er naturligvis alle på det rene med at ingen regjering med glede går til å etablere et almindelig eksportforbud, og vi er også på det rene med den uhyre påkjenning det blir for

Regjeringen og særlig naturligvis for utenriksministeren og handelsministeren, at enhver eksport gjøres til gjenstand for lisens, hvorved det i virkeligheten blir en statshandling, som gir de krigførende parter ministre en uhyggelig adgang til å reklamere, slik som vi også kjenner det fra den forrige krig. Men det er jo i hvert fall til en viss grad beroligende at det engelske dokument bygger på at vi skal holde oppe det man kaller "en normal eksport" til Tyskland. Det er ikke tilfredsstillende i og for sig, og særlig er det ikke tilfredsstillende for et land som er blitt rikt ved alltid å sende ubegrensede mengder krigsmateriell til begge parter som har vært krigførende, - et land som har førtsatt med sin enorme eksport av krigsmateriell til Tyskland inntil den dag det erklærte krig. Så jeg håber at ikke Regjeringen uten videre aksepterer det som bindende for oss at vi skal alene holde oppe den eksport som har vært "normal" til det ene eller det annet land, men at vi må forbeholde oss vår rett til å øke vår handelsvirksomhet, som vi også normalt vilde gjøre.

Vi er klar over de uhyre vanskeligheter Regjeringen er stillet overfor, men jeg tror at i den seige dragkamp som det blir på ethvert punkt, der vil også i det lange løp den seige vilje nå ganske langt fremover.

9

Joh. Ludw. Nowinckel: Det er gitt at vi må avvise det engelske forslag. Men jeg føler mig ikke overbevist om klokskapen i det å gå til almindelig eksportforbud. Det er i grunnen det samme på en annen måte. Dermed legges det hele i den grad i en hånd at Regjeringen blir utsatt før et meget sterkt trykk fra begge sider. Det var en fordel under den forrige krig at vi søkte så langt som mulig å holde Regjeringen i bakgrunnen og sa at handelen får gå som den har gått, i vilige artikler får eksporteres på lovlig måte, Regjeringen kan ikke legge sig op i det.

Måtar Regjeringen det hele i sin hånd, og vi virkeligheten kan vi være ganske sikre på at trykket blir ganske voldsoomt på Regjeringen, idet det kan hevdes at Regjeringen selv er herre over dette. Jeg føler mig derfor ikke overbevist om at det er riktig med en eneste gang å gå til et almindelig eksportforbud.

Jeg kritiserte ganske sterkt den måte hvorpå den første eksportforbudsresolusjon var foregått, jeg tror den

var riktig gal, og den blev da heldigvis rettet på, og jeg er ikke sikker på at dette var den rette vei å gå.

Det er naturligvis en trøst at andre nordiske stater gjør noe lignende, men jeg tror man snart vil få føle følgene av dette skritt som her tas. Det hjelper sandelig ikke, som formannen var inne på, å diskutere om hvad England har gjort og hvad England bør gjøre, og at vi vet hvad vi skal gjøre. Koen hjelp fra Amerika tror jeg det er nok så håpløst å vente. Amerika var sandelig det land som kjørte sterkest op i den forrige krig. Fra det sleblikk Amerika kom med, var tilstanden her nesten uholdbar. Vi kjøpte oss med alle slags ofre hvad vi skulde bruke.

La oss ikke være for stormektige og forlange at England skal tillate mere handel med Tyskland enn normalt, det er jo latterlig. Vi får se sannheten i saken som den er.

Men vel, har man gått til almindelig eksportforbud, da får man rette sig efter det, og man får "make the best of it". Men jeg tror at man er inne på en farlig vei. Jeg tror man skulde tatt dette successivt og sett utviklingen an nu, før man la sin hånd over det, det er min mening - det kan være jeg tar feil, men det er min mening.

10

Det er et par andre ting i denne forbindelse jeg gjerne vilde spørre om, og det er om Utenriksdepartementet har hørt noget om hvorledes vår skibsfart skal behandles? Man taper jo hodet her øieblikkelig, komplett. Man sendte et admiralbud rundt omkring i hele verden om at våre skib ikke måtte anløpe krigførende landes havner, og resultatet var et passelig rot rundt omkring. Skibe som var på vei til England med fullt lovlig last, som ikke hadde noen risiko, måtte snu midt i nordsjøen og gå tilbake til Norge, og de ligger der tildels ensa og vet hverken ut eller inn. Skibe på Atlanterhavet på vei til ganske uførlig fransk Atlanterhavshavn stoppet op og gikk til en eller annen neutral havn. Man stoppet skib til tyske Østersjøhavner, hvor der faktisk ikke var noen risiko ved å gå, og der var virvar over det hele.

Naturligvis må våre skib gå til disse havner, det er ganske givet, det er de nødt til å gjøre. Men er det ikke, såvidt jeg vet, fra de krigførendes side fremkommet noen trusel mot neutral skibsfart. Tyskerne skyter vistnok ned britiske skib uten nåde og barmhjertighet, alt som bærer britisk flag, særlig i Atlanterhavet. Jeg tror dog at "Athenia"s beskytning og senkning nærmest skyldtes en misforståelse. Jeg tror det har vært en litt overkervet u-båt

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

kaptein, som kanskje har seilet rundt i ukevis med ordre om å skyte alle engelske skib ned, som har benyttet sig av det fristende mål som "Athenia" var. At Tyskland ennu er sterkt med hensyn til u-båter i Atlanterhavet, er utvilsomt. Vi så da vi var oppe på Island, to store tyske u-båter. Det er tydelig disse to som opererer nu blandt andre. Men det vil ikke vare så lenge, for u-båter i Atlanterhavet kan ikke holde sig lenge ute, og at England vil stoppe utgangen fra tyske havner både gjennom Nordsjøen og gjennom Kanalen det har vi jo erfaring for fra siste krig. Så snart de kommer i full virksomhet, vil de visselig stoppe dem, men dermed melder sig en trusel for Norge. Det er nærliggende at de som sist krever vår bistand til å stoppe utgangene fra Nordsjøen.

11

Statsråd Koht: Eg trur det er noko som alle har både høyrte og sagt her, når det har vore tale um at ein ny krig skulde koma, at då var vi visse på at i den krigen vilde dei krigførande taka til med sin kontroll og sine krav til dei nøytrale der dei slutta i den fyrre krigen. Det trur eg nok alle som er med i politikken, har mått vera klære over, at soleis vilde det gå, og soleis er det det har gått. Det er det som kjem so tydeleg fram i dette engelske framlegget til dei tri skandinaviske statane: dei vil ha kontroll og krev han med ein gong. Og eg trur det er ein rein illusjon dette å tenkja seg at vi skulde kunna halda uppe dette med å visa til dei private. No vender England seg til regjeringane og set sine krav til dei, og det er regjeringane som må stå for det og taka ansvaret, det er ingen veg utanum, antan vi likar det eller ikkje. Eg trur det er den faktiske stillinga som vi får sjå i augo, og vi får ikkje tenka på kva som kunde vera ynskjeleg, men på kva som er naudsynt, kva som må til no i situasjonen slik som han er. Men på den andre sida er eg einig i det som hr. Nowinckel sa, at det er ein illusjon å tenkja på å auka utførselshandelen vår. Og når det gjeld Tyskland serskilt, so har det i det heile ikkje kunna vera tale um det i fredstid heller, for di handelen med Tyskland byggjer på clearing, og vår utførsel til Tyskland kann då ikkje bli større enn den som clearingavtalen gjev høve til; so vi kann ikkje i Tyskland arbeida upp ein stor clearingsaldo med å auka vår utførsel. Og på tysk side har det då heller ikkje vore noko slag ynskjemål um det, det er klårt sagt frå, og det er

12

kunngjort for sovidt i pressemeldingar i alle dei nordiske land at det er det som er det tyske ynskemålet, og lenger kann vi ikkje koma. Det er eit reint praktisk synspunkt.

Med umsyn til skipsfarta tenkjer eg at handelsministeren vil segja noko um det, men det er då i alle tilfelle klårt at alt det som er gjort frå norsk side her, er gjort i samarbeid og samråd med skipsreidarane.

13

Statsråd Lie: Hr. Mowinckel brukte det uttrykk at det var nogen som hadde tapt hodet. Jeg vil for mitt vedkommende si at det er iallfall ingen innenfor Regjeringen.

Joh.Ludw.Mowinckel: Nei, jeg vet godt hvem det er.

Statsråd Lie: Jeg skal gi en forklaring for slik som uttalelsen falt, kunde den ha adresse også til oss. Det kom, 8 dage før den formelle krigserklæring fra England mot Tyskland forelå, en henvendelse fra Norges Rederforbunds president, Haaland, med en beslutning fra Rederforbundet, færdig formulert, med anmodning til Regjeringen om såsnart krigsutbruddet var en kjensgjerning å kunngjøre beskjeden til alle norske skib; ordlyden var satt op på forhånd. Samtidig kom pr.brev fra Krigsforsikringen næiaktig den samme anmodning, næiaktig den samme formulerte beskjed til alle norske skib. Jeg diskuterte det med statsministeren og utenriksministeren og i Regjeringen, og da det allerede på forhånd var etablert et visst samarbeide for å meddele nødvendige nyheter til den norske flåte, hadde vi på forhånd underrettet admiralstabens mann om dette, og det lå altså ferdig hos ham. Det blev diskutert i et møte i Utenriksdepartementet, og det var efter dette møte saken kom. Regjeringen har altså kun formidlet en anmodning fra dem som vi mente var de ansvarlige myndigheter når det gjaldt den norske flåte, og den myndighet som har ansvaret for skibenes verdi i tilfelle krig.

Det almindelige forbud mot eksport av varer er ennu ikke etablert. Som det er blitt sagt, vilde vi først ha saken her i utenrikskomiteen. Jeg personlig hadde iallfall det utbytte av den forrige diskusjon at departementet tok med alle ferrolegeringer og elektrokjemisk industris produkter på frilisten, og det er jeg takknemlig for. Idag står vi selvfølgelig langt sterkere når vi etablerer et almindeli

forbud, når vi også har disse varer på frilisten, det innrømmer jeg.

14

Dernest tror jeg at utenriksministeren ser rett på et almindelig forbud idag. Motiveringen fra min side er den - og jeg tror jeg har oppfattet utenriksministeren klart - at man ved et almindelig forbud gjør et siste forsøk eller et avgjørende forsøk på å undgå en avtale med England, idet man peker på at de og de ting er forbudt å sende ut. Kan det bidra til at vi undgår en avtale med England, så har man oppnådd det som er det viktigste. Og dernest hvis det tilslutt ikke blir mulig for Norge å undgå en avtale med England, så er det en styrke at vi på forhånd har etablert et forbud som faktisk er den kontroll som vi må ha med vår utenrikshandel hvis en avtale påtvinges oss. Jeg vil ikke spå nogen ting, men slik som tingene idag ligger an, tror jeg det er riktig det standpunkt som utenriksministeren har forfektet, og som Regjeringen er enig i. Jeg gjør oppmerksom på at det vil bli en rekke vanskelige ting. Vi fikk nærmest en tilstand av kaos da vi begynte med det første forbud, og det blir enda verre når vi etablerer et almindelig forbud med lisenser; men det får vi ta, og vanskelighetene får vi da møte, og de forstår jeg at utenrikskomiteen også vil medgi vil bli store for oss.

15

Formannen: Jeg vil bare si til hr. Mowinckel at De forente stater er nu ikke i krig, De forente stater er neutrale, og det betinger selvfølgelig en helt annen innstilling enn den man hadde under krigen. Det er naturlig at de stater som er neutrale, orienterer sig hos hverandre. Jeg går ut fra at den samme henvendelse som er rettet til de nordiske land, formodentlig også må være rettet til Holland og Belgia. Iallfall mener jeg at det er helt nødvendig for Regjeringen å bringe det på det rene. Det vilde ikke forbausse mig det minste om man i England regnet som så at de nordiske land har ikke den evne til å verne om sine interesser med verdighet og bestemthet som Holland og Belgia har, så vi tar først og klemmer dem, for da er det lettere å klemme Holland og Belgia. Og at der i dette samarbeide mellem statene ligger en styrke, derom tror jeg vi alle kan være enig.

Jeg er selvfølgelig helt enig med utenriksministeren i at praktisk kan det ikke være tale om å øke nogen eksport

til Tyskland, praktisk går jeg ut fra at den vil gå ned; for Tyskland har ikke betalingsmidler, og vi bør ikke for vår egen økonomis skyld selge på kreditt til Tyskland hvis der ikke er dekning, det er ikke det jeg mener; men jeg mener at vi skal ikke anerkjenne disse prinsipper og la oss diktere dem. Utenriksministeren og de som har med det å gjøre, kan lettere fastsette kvoter enn de kan anerkjenne prinsipper, og enhver eftergivenhet som man viser på forhånd, vil bli dyrt betalt; man får ingen takk når man gir etter, man blir bare møtte med nye krav og med større ringekt; det tror jeg er en erfaring vi gjorde under forrige krig, og som vi skal huske på.

16

Joh. Ludw. Mowinckel: Jeg vet godt at det var skibsfartens egne menn som gjorde denne dumheten; men det er et spørsmål om ikke Regjeringen med sin politiske innsikt, skulde ha diskutert spørsmålet litt nærmere med skibsfartens menn.

17

Statsminister Nygaardsvold: Det var jo forutsetningen at man skulde forsøke å la skibsfarten gå som før under rederne uten at Regjeringen trådte til. På forespørsel om man mente at det var tilrådelig at Regjeringen nu trådte til, svarte de: absolutt, det var en støtte, og de måtte be om å få den, sa de.

18

Joh. Ludw. Mowinckel: Det er nokså beklagelig, men vel, nu må det jo gå. Man stopper altså alt som heter norsk eksport; de mest selvfølgelige ting stopper man og legger det i Regjeringens hånd. Det blir meget arbeide, javel, det blir et voldsomt arbeide som i høitgrad kan vanskeliggjøre og genere vår handel, og da spør jeg: er det nødvendig å gjøre dette allerede nu, er det nødvendig? Tror man at man står sterkere likeoverfor England og Tyskland og det press som kommer fra begge sider, ved straks, åieblikkelig å ta alt dette i sin hånd med alle de kolossale vanskeligheter det medfører for vår handel? Jeg tror det ikke, men det kan ikke nytte å diskutere det. Jeg bare sier min mening. Regjeringen er kommet til et annet resultat, og da er det ikke annet enn å bøie sig for det. Men jeg tror det er galt

19

Sundby: Vi har vel ikke så meget tid til vår rådighet nu. Det eneste jeg vilde si, var at så lenge vi orker det, burde vi vel her kunne optre parallelt med Sverige. Regjeringen har rimeligvis undersøkt det, men det som det kunde være spørsmål om, det var vel kanskje ikke å gå lenger enn Sverige har gått. Jeg forstår at de ikke har gått så langt som til almindelig utførselsforbud. I tilknytning til det vil jeg gjerne, også i tilslutning til hvad hr. Hambro av uttrykk for, og som vel også Regjeringen er opmerksom på, nevne at det jo nu er langt ønskeligere enn nogensinne å stå i stadig kontakt med de andre nøytrale land. Vi har jo hatt et gledelig samarbeide før, men når vi nu ikke kjenner til hvad Holland og Belgia har gjort eller mottatt av krav, tyder det vel på at vi ikke har det underrettningsvesen som vi burde ha. Det er ikke nogen klander likeoverfor oss, men jeg mener at de nøytrale burde alle være interessert i å de så langt som mulig kunde stå på samme linje. Derfor er det ikke sikkert vi alltid orker å være så sterke som andre land, som for eksempel Sverige, men vi opnår vel mest ved så langt som mulig å stå på samme linje som de andre nøytrale.

20

Statsråd Koht: Eg skal då få gjeva den opplysinga, når det her er spurt um Sverige, at Sverige har gått på og pressa og pressa på oss i fleire dagar at vi skulde gå til utførselsforbod som tok med desse store utførselsvarone som vi sette på frilista, so det er nett den svenske regjeringa som her har gått i brodden, og vi har etter lang dryfting kome til det resultatet at vi var nøydde til å gjera dette; men det er då soleis ikkje vi som har puffa på Sverige, men det er det motsette som er tilfellet.

Vi samarbeider fyrst og fremst med alle dei nordiske statane. Alle her er vel klåre over kor vanskeleg det er å samarbeide med dei statane som ligg lenger burte. Vi har altfor mykja røynsle i denne tida for kor vanskeleg det er med post og telegraf. I morgon tidleg reiser ein mann frå Utanriksdepartementet til Bryssel før å dryfte samarbeidet der. Vi har havt dei aller største vanskana med i det heile å få fram brev og telegram; vi må no til med å ha kurerar til å taka med all ting. Vi har nettpå i dag mått ordna det med Paris; vi kann ikkje koma fram dit utan med kurer.

Joh. Ludw. Mowinckel: Reiser han over England ?

Ja, han kan bruke luftruten.

Statsråd Koht: Vi bruker luftruta, ja.

Joh. Ludw. Mowinckel: Nå jeg spørre om en ting: Er det nødvendig, selvom man følger den retning her å ta med disse store artikler under et utførselsforbud - er det nødvendig å ta med alt, rubb og stubb, alle filleting som sendes ut, - er det nødvendig.

21

Statsminister Nygaardsvold: Det er mange som reiser det spørsmålet som hr. Mowinckel kom med: er det nødvendig å ta alt med ? Men skal vi ta med disse varer som er våre vesentligste eksportvarer, og som de krigførende makter naturligvis vil forsøke enten å stoppe eller å få fordel av, så blir det så forferdelig lite igjen. Vi måtte i tilfelle ta med kisen, malmen og det visatte på frilisten og som elektrokjemisk industri vilde ha fri, det må vi ta med, - og fisk og fiskevarer, tremasse og trevarer, slik som Sverige gjør, så det snart ikke vil bli mere igjen, som jeg sa i Regjeringen, enn bare ku- og hestehaler.

Formannen: Er det nødvendig å ta med fisk ?

Statsminister Nygaardsvold: Husk på hvordan kampen var om fisk forrige gang. Derfor sa jeg idag i Regjeringen: husk på det.

22

Formannen: Jeg vil gjøre oppmerksom på at etter det som hendte dengang, har det under Englands ledelse vært trukket op av Folkeforbundet et sanksjonssystem, og i de resolusjoner som blev foreslått av Frankrike og England, står det at selvom man anvender sanksjoner overfor en makt, skal ernæringsmidler til den civile befolkning ikke komme me

Statsråd Koht: Alt det gjeld ingen ting meir i dag.

Formannen: Nei, jeg er helt oppmerksom på det. Men de stater som ikke selv bryter all ting, skal heller ikke i taushet akseptere at ingen ting gjelder mere; det er en styrke å kunne henholde sig til de prinsipper, og de som ikke engang forsøker å henholde sig til dem, blir i virkeligheten

medansvarlige i at alle folkerettens regler settes ut av kraft.

Jeg takker Regjeringens medlemmer for de opplysninger og den orientering de har gitt komiteen, som vi alle vurderer meget høit, og jeg innskjerper hvad utenriksministeren la særlig vekt på, at det som er meddelt her idag, betraktes som helt hemmelig og konfidentielt og ikke når utenfor disse vegger.

23

Hr. Anderssen-Rysst overtok her formannsplassen.

Lykke: Det var en ting som interesserer mig, - jeg skal ikke blande mig op i diskusjonen forevrig - men det er organisasjonen av dette. Det er jo riktig at i og med at det utstedes et almindelig utførselsforbud, er jo dermed Regjeringen engagert, og hvordan vil dette bli utført i praksis? Det interesserer mig å høre. Det har ikke så lite å si hvordan det praktisk utføres, og hvem som får med dette å gjøre.

24

Statsråd Lie: Saken er den at for øieblikket sorteres det under Handelsdepartementet; det er handelsdirektøren som formelt har ledelsen. Vi har etablert et Statens lisenskontor med egne lokaler, og den som står i spissen for det, er en av handelskonsulentene, nemlig Iversen, som har fått det nødvendige mannskap til sin hjelp. De første dagene hersket det en fullstendig forvirring, det var ikke mulig å få noe i noen ting. Etterhvert som kontoret kommer i gang, blir det jo bedre, og nu er jo forretningsfolk svært smidige og flinke de også, og før de skal sende en vare, gjør de istand skjemaene, så nu går det automatisk etterhvert etter den vurdering av varene som disse eksperter da mener er riktig. Den parallelt med Iversen arbeider altså den påtenkte varebyttedirektør, byråchef Prebensen fra Utenriksdepartementet, og meningen er jo at dette varebytte, både importen og eksporten, må sees på under ett, og chefen for dette kontor, når vi har fått de nødvendige bevilgninger, skulde da være byråchef Prebensen i Utenriksdepartementet. Mere kan jeg idag ikke si.

25

Joh. Ludw. Nowinkel: Utenriksministeren sa at i en krig nu vil de krigførende begynne der hvor de under den forrige krig sluttet. Det har jeg også for min part vært

fullt opmerksom på. Men på ett område er jeg glad for at de ikke begynner hvor de sluttet, det er på skibsfartens. Den ubegrensede ubåtkrig har vi ikke hørt noget om heldigvis og det var jo det forferdeligste vi var oppe i forrige gang. Det er forskjellige tegn som tyder på at den skrekker Tyskland litt tilbake for foreløbig, men vi vet jo ikke hvor lenge det varer. Foreløbig ser det ut som de ikke går løs på nøytrale skib. At de - når England kommer med sin blokade av Tyskland, da blokerer ihvertfall den engelske kyst, så at skib som reiser til England, blir utsatt for fare, det er sannsynlig; men ennå er ikke dette skjedd.

Nu har England vært ute med sin prøveballong. Men den omstendighet at Tyskland sender en sådan fin fyr herop, var ikke det nokså merkelig? Og var det ikke en fordekt trusel i det at de for å si en så selvfølgelig ting som en hvilken som helst minister kunde ha sagt, sender en spesiell utsending? Var ikke dette for å si: dette legger vi sådan vekt på, og hvis dere går utenfor denne linje som dere nu sier dere er enig i, da kommer vi - ? Ja, jeg bare spør om det ikke lå nogen trusel i at denne fine mannen kom.

26

Statsråd Koht: Ja, det er sjølvsagt at bak det ligg ein vilje til å setja igjenom mottiltak frå tysk side dersom vi ikkje fylgjer den politikken som der er staka upp; det er heilt klart, ingen kann tvila på det, um so denne utsendingen vara seg vel for å koma med noko slag trugsmål. Det var like eins i alle dei nordiske landa. Men at det låg ei varing i dette um at dei ynskjer å ha normal handel, det kann ingen tvila på.

Eg trur ikkje vi enno kann vita noko um korleis dei krigferande makter vil gjera på ei lang rekkje med område. Krigen har enno formelt berre vart i 5 dagar, og det var vel ikkje å venta at dei skulde gripa til det aller yttarste straks på desse fem dagane. Men eg synest det gjekk svært langt det som kom frå England alt dagen etter at krigen var lyst, so det viser tydeleg kva for makter vi her kjem inn under, so her er vi nok nøydde til å taka omsyn til dei maktene som her står mot oss, og freista på å verja oss so godt vi kann. Men vi kann ikkje verja oss på dei gamle måtane med å skuva det frå oss og segja: vi har ikkje noko med det, dei private greier med alt.

27

Statsminister Nygaardsvold: Det er nok sant at denne fine mannen eller denne befullmektigede ambassadøren ikke truet, men det var klart for oss to som satt og hørte på, at det var en bevisst mening med reisen, og enkelte ord kunde vi vel også minnes, Koht og jeg, ennskjønt jeg uten å ha konferert med Koht ikke svarte på dem. Det lå ikke trusel i dem heller, men det var enkelte ord som han puttet inn, som jeg nok var opmerksom på, men ikke svarte på. Det var ikke bare til de nordiske land de sendte en sådan ambassader. De sendte en annen som gikk til Nederland og Belgia; men denne hadde Danmark, Sverige og Norge og dernest Finland, fordi han i flere år hadde vært minister i København og snakket godt dansk og hadde bekjenskaper i Danmark især ; også i andre skandinaviske land. Det var vel et varsko til oss, det förstod vi nok, men ordene var selvsagt overmåte fine og runde, og jeg forsøkte også å gjøre mine ord så runde som mulig.

28

Joh. Ludw. Mowinckel: Det var bare en kort bemerkning. Jeg mener ikke vi skal skyve det fra oss, som statsråd Koht syntes å tro; men jeg vil ikke at vi skal ta skritt som vi selv kan bli fanget av, før det er absolutt nødvendig. Det er det jeg er engstelig for.

29

Statsminister Nygaardsvold: Jeg kan til slutt få lov til å si at jeg forstår at enhver må ha sin egen mening om hvorvidt vi bør gå til dette skritt eller ikke, og Regjeringe mener vi bør gå til dette. Det blir kanskje et skjønn som her må være det avgjørende, men Regjeringen har nu engang funnet - det kan hende vi tar feil, det er så lett å gjøre det, ingen vet hvad fremtiden bringer - Regjeringen har funnet at det skulde være det sikreste for oss, og hvis ikke utenrikskomiteen bestemt og inntrengende advarer ~~xx~~ mot det, så finner vi å måtte gå frem på den måte som vi her har sagt.

30

Lykke: Til det siste vil jeg si at det er vel ikke mulig at utenrikskomiteen inntrengende kan advare mot at Regjeringen gjør dette. For selvom også Regjeringen kan ha hatt kort tid og kan stå litt uviss, så har utenrikskomiteen enda mindre oversikt og enda mindre adgang til å ta et bestemt standpunkt, hvor meget man enn kan være enig i de betenkeligheter som her er holdt frem også fra hr. Mowinckel.

31

Formannen (Anderssen-Rysst): Tør jeg spørre utenriksministeren om det fremgikk av samtalen med den engelske minister, at det skulde kreves svar på dette forholdsvise fort ?

Statsråd Koht: Ja, den britiske ministeren bad om å få svar svært fort. Det han vilde ha, var ein fyrebils avtale som skulde gjelda for den fyrste månaden, men som sidan kunde bli lengd ut for tri månader om gangen.

Møtet hevet kl.18.20.

Det attesteres herved at nærværende referat av møtet i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite fredag den 8.september 1939 kl.17.30 er overensstemmende med det funne konsept.

Oslo, den 18.februar 1945.